

УДК 159.922.73:316.47

Білецька Олена

здобувач ступеня PhD

за спеціальністю 053 «Психологія»

кафедра вікової та педагогічної психології

Рівненський державний гуманітарний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9447-4455>DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.247>

ПРОБЛЕМА ДОВІРИ ТА ЕМПАТІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню проблеми довіри та емпатії в контексті міжособистісних стосунків в юнацькому віці, періоді переходу до дорослості, який вимагає від особистості чітко визначених життєвих орієнтирів, відповідальних виборів і вчинків. На основі теоретичного аналізу психологічних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку, доводиться що рівень довіри та емпатії особистості знаходяться у взаємозалежному: сила прояву емпатії, що входить до емоційної сфери особистості впливає на підвищення рівня довіри між юнаками в процесі спілкування. Зазначається, що завдяки особливостям емпатії та довірливого спілкування юнаки можуть оцінювати навколишніх людей, встановлювати певне значення відносин, які набувають протягом певного періоду часу. Обговорюється, що сензитивність раннього юнацького віку до встановлення та розвитку міжособистісних стосунків зумовлюється викликає інтенсифікацію програм пошуку шляхів особистісної самореалізації, перебудови системи зв'язків з оточуючими та супроводжується зокрема проявом таких психологічних властивостей особистості, як толерантність та агресивність, страх і бажання довіряти, потребою мати стосунки з іншими й потребою в незалежності. Зазначається, що емпатія як здатність розуміти та проникати в світ іншої людини, яка є складним інтегральним явищем, що включає в себе сукупність взаємопов'язаних елементів когнітивного, поведінкового та емоційного характеру, необхідна для встановлення належного рівня довіри в міжособистісних стосунках. Аналізуються результати емпіричного дослідження, які визначають ступінь розвитку емпатії та ступінь довіри до людей, вказують на залежність особистості у прийнятті рішення довіряти чи ні від думки інших людей та власної здатності співчувати їм та співпереживати з ними. Описується особливість, тіснота та напрямок взаємного впливу рівнів довіри та рівнів емпатії.*

Ключові слова: міжособистісні стосунки, довіра, довірливі стосунки, емпатія

Постановка проблеми. Суспільні процеси, що відбуваються в останні роки в нашій країні, суттєво змінили цінності та культурні стереотипи соціально-психологічної взаємодії, в тому числі й в юнацькому віці в контексті міжособистісних стосунків. З одного боку, міжособистісні стосунки з іншими людьми передбачають обмін інформацією, думками, переживаннями, а з іншого – розуміння та прийняття один одного. У таких умовах важливого значення набуває довіра, яка виконує функцію зв'язку між суб'єктами спілкування та соціальної взаємодії, є основою емоційного боку міжособистісного сприйняття. Адже міжособистісні стосунки, які, як стверджують Ануфрієва, Єрмакова, Зелінська, є такими взаємозв'язками, що переживаються суб'єктивно, але об'єктивно проявляються за характером та способами взаємовпливу юнаків під час спілкування та в процесі спільної діяльності, мають найбільше значення для особистості саме через своє емоційне забарвлення (Ануфрієва, Єрмакова, Зелінська, 2009).

Актуальність проблеми довіри та емпатії в контексті міжособистісних стосунків у період ранньої юності набуває особливої ваги, зважаючи на те, що саме поняття довіри з високим рівнем здатності до співпереживання почуттів інших, їх розуміння, зумовлює якість таких стосунків, визначає поняття дружби, симпатії, сумісності, згуртованості, пронизує всі

сторони людського життя, а емпатія є інструментом, який уможливорює встановлення довірливих відносин на основі прихильності та симпатії. Особливо гострого значення дана проблема набуває в період ранньої юності, оскільки саме в даному віковому періоді відбувається активний розвиток духовної сфери юнацтва, формування особистісних цінностей та змісту становлення життєвої позиції хлопців та дівчат, їх світосприйняття, засвоєння системи способів взаємодії зі світом, в тому числі й в довірливих міжособистісних стосунках, збагачених співвідчуттям, співпереживанням та вмінням зрозуміти внутрішні емоційні особливості інших.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Розробкою проблеми міжособистісної довіри займалися такі науковці, як Борум, Касталдо, Купрейченко, Чапак, Чуйко, Шурман, Яремчук та ін., як готовності «...прийняти вразливість чи ризик, що засновано на впевнених очікуваннях відносно поведінки інших людей...» (Vogum, 2010).

Феномен довіри порівняно недавно знаходиться в полі зору української та зарубіжної психології та до сьогодні не має достатньо значущого наукового рішення. Проте викликають інтерес наукові доробки Аронсона, Гідденса, Еріксона, Зінченка. Ільїна, Козлова, Лума, Майерса, Маслоу, Мільнера, Пратканіса, Реана, Роджерса, Рудковського, Сафонова, Селігмена, Скрипкіної та ін., в яких довіра розглядається в особистісному та суспільному аспектах як інструмент забезпечення потреби індивіда в безпеці онтологічного характеру, визначаються її сфери, функції. Проте загалом психологічний зміст довіри був зведений до одностороннього уявлення про неї як про одну зі сторін спілкування (міжособистісного чи ділового). Натомість логіка розвитку психології та її методологічних основ (Антоненко, Голуб, 2008; Купрейченко, Скрипкіна, Табхарова, 2012) вказують на те, що неправомірно зводити суть даного явища лише до сфери спілкування, оскільки довіра включена у цілісну взаємодію людини зі світом.

Початок дослідження поняття емпатії як психологічної категорії розпочався в рамках когнітивної психології на початку XX століття (Вааль, Мід, Олпорт, Престон, Тітченер, Штубер). Проте досі зберігається актуальність методологічних проблем дослідження як теоретичних, так і експериментальних аспектів емпатії, не дивлячись на пожвавлення інтересу до даної наукової проблеми, в тому числі в працях Андрєєвої, Бауер, Бодалева, Василюка, Гаврилової, Девіса, Журавльової, Пузиревського, Чаплака, Шпак та ін.

Аналіз наукової літератури виявив, що вивчення проблеми довіри та емпатії в контексті міжособистісних стосунків у період ранньої юності, не здобула у науці достатнього висвітлення, тому наше дослідження спрямоване на уточнення поняття довіри, встановлення теоретичним та емпіричним шляхом взаємозв'язків між довірою, як основою ефективних взаємостосунків, та емпатією, що є емоційною базою встановлення довірливих стосунків між хлопцями та дівчатами в ранньому юнацькому віці.

Мета статті - теоретично проаналізувати розуміння поняття довіри й емпатії в контексті міжособистісних стосунків в ранньому юнацькому віці та емпірично дослідити взаємовплив їх рівнів у побудові таких стосунків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ранній юнацький вік є сензитивним для встановлення та розвитку міжособистісних стосунків. Саме в цьому віці юнаки задаються проблемою пошуку відповіді на питання щодо сенсу буття, що супроводжується зокрема, на думку Волошиної та Лотиш, проявом таких психологічних властивостей його особистості, як толерантність та агресивність, страх і бажання довіряти, потребою мати стосунки з іншими й потребою в незалежності тощо (Волошина, Лотиш, 2012). Особистість в юнацькому віці зокрема характеризується тим, що її становлення відбувається завдяки активній взаємодії з іншими людьми, зі суспільством загалом. Юнаки створюють власні міжособистісні стосунки та одночасно розвиваються в їх системі. Адже, завдяки соціальній активності особистості в таких стосунках, які є об'єктивно існуючими взаємозв'язками між людьми, що спрямовуються на суб'єктивне сприйняття як позиції інших, так і власної позиції, формуються характер та варіанти поведінки, моральна відповідальність, здійснюється вираження внутрішнього суб'єктивного світу особистості (Мясищев, 1998).

Неодмінною умовою розвитку та зміцнення міжособистісних стосунків, на чому зауважують Чуйко та Чаплак, є довіра, що виступає фундаментальним механізмом їх ефективності (Чуйко, Чаплак, 2020). Адже, як вважає Яремчук, «позиціонування довіри як однієї з фундаментальних складових ефективної міжособистісної взаємодії, дає змогу людині активно контактувати з незнайомими та малознайомими людьми» (Яремчук, 2016, с.23)

Як передумову для аналізу поняття довіри в міжособистісних стосунках варто визначити дослідження Касталдо, що здійснювався за допомогою мета-аналізу. Так, згідно висновків науковця, який порівняв підсумував результати визначення довіри у контексті 72 навчальних дисциплін, слід звернути увагу на те, що переважна більшість з таких визначень стосуються суб'єкта, його поведінки та дій, намірів, та очікувань, а також переконань особистості. В підсумку згідно цих даних Борумом довіра була визначена як «готовність приймати вразливість чи ризик, що засновуються на впевнених очікуваннях стосовно поведінки іншої людини та є важливою для багатьох випадків взаємодії людей, особливо в контекстах обмеженості інформації чи важливих наслідків для зради довіри» (Vogum, 2010).

Найширше розроблення проблема довіри, на що вказує Лисенко, здобула в напрямку соціальної психології в якості необхідної умови існування різних соціально-психологічних феноменів та вихідної детермінати соціально-психологічних стосунків як між людьми загалом, так і між дівчатами та хлопцями в ранньому юнацькому віці (Лисенко, 2018). Загалом психологічний зміст феномену довіри зумовлюється особливим ставленням її суб'єктів до об'єктів, що виникає внаслідок міжособистісної безпосередньої чи опосередкованої взаємодії та супроводжується відображенням внутрішньої позиції суб'єкта за оцінкою якості результатів такої взаємодії.

Довіра в міжособистісних стосунках є психологічним явищем, що неможливе в прояві всієї своєї повноти без достатнього рівня розвитку емпатії. Саме емпатія, на що вказує Чаплак в аналізі поглядів Пузиревського, є глибоким сприйняттям внутрішнього світу інших людей в якості співчуття та співпереживання їм, емоційного та поведінкового відгуку на їх відчуття (Чаплак, 2018)

В сучасному узагальненому трактуванні емпатія є здатністю до розуміння та проникнення в світ іншої людини. При цьому емпатія одночасно виступає в якості ключового психологічного механізму, що забезпечує здатність розуміти та керувати емоціями інших людей (Журавльова, 2015). Серед існуючих наукових підходів до розуміння психологічної сутності емпатії як цілісного ієрархічного структурованого багатовимірного утворення, слід виділити комплексний підхід, при якому емпатія є складним інтегральним явищем, що включає в себе сукупність взаємопов'язаних елементів (когнітивний, поведінковий та емоційний компоненти).

Погоджуємося з думкою Келлі, який вважав, що для гармонійної соціальної міжособистісної взаємодії необхідно, щоб одна людина психологічно поставила себе на місце іншої, щоб краще розуміти та прогнозувати її теперішню й майбутню поведінку, тобто щоб вона мала здатність до емпатії (Келлі, 2000).

Взаємозв'язок довіри та емпатії зумовлюється, тим, що емпатія є одночасно є: процесом розуміння психічних станів інших людей; вмінням поставити себе на їх місце та відчувати їх думки, почуття, переживання; здатністю до переживання емоційних станів інших людей разом з ними, співчувати їм з приводу їх страждань із т трансформацією такої здатності в бажання допомогти.

З метою експериментальної перевірки істотності взаємозв'язку рівнів довіри та емпатії було проведено емпіричне дослідження, яке здійснювалося в 2021 році на базі ВСП «Сарненський педагогічний фаховий коледж РДГУ». У дослідженні приймали участь студенти 1-3 курсів у віці 16-18 років у кількості 160 осіб (140 дівчат та 20 хлопців).

Для встановлення характеру зв'язку рівня розвитку довіри особистості з рівнем емпатії у період ранньої юності нами було використано такі діагностичні інструменти: методика «Віра в людей. Експрес-діагностика» (Тест «Шкала довіри» Розенберга), Методика

діагностики рівня емпатійних здібностей Бойко (Тест на емпатію Бойко), коефіцієнт кореляції r_{xy} Пірсона.

Діагностику рівня довіри в міжособистісних стосунках було проведено за допомогою шкали довіри Розенберга, яка оцінює загальну довіру до людей і людській спільноті в цілому. Дана методика призначена для проведення експрес-діагностики та включає в себе лише три питання, на кожне з яких респонденту у відповідь необхідно було обрати один із двох запропонованих варіантів відповіді. Інтерпретація результатів здійснювалася за допомогою визначення рівнів довіри: 0-1 бал – низький, 2 бали – середній, 3 бали – високий рівень.

Аналіз та узагальнення результатів дослідження за методикою шкали довіри Розенберга дозволили визначити рівні довіри студентів періоду ранньої юності до інших людей, структуру яких проілюстровано за допомогою діаграми (рис.1):

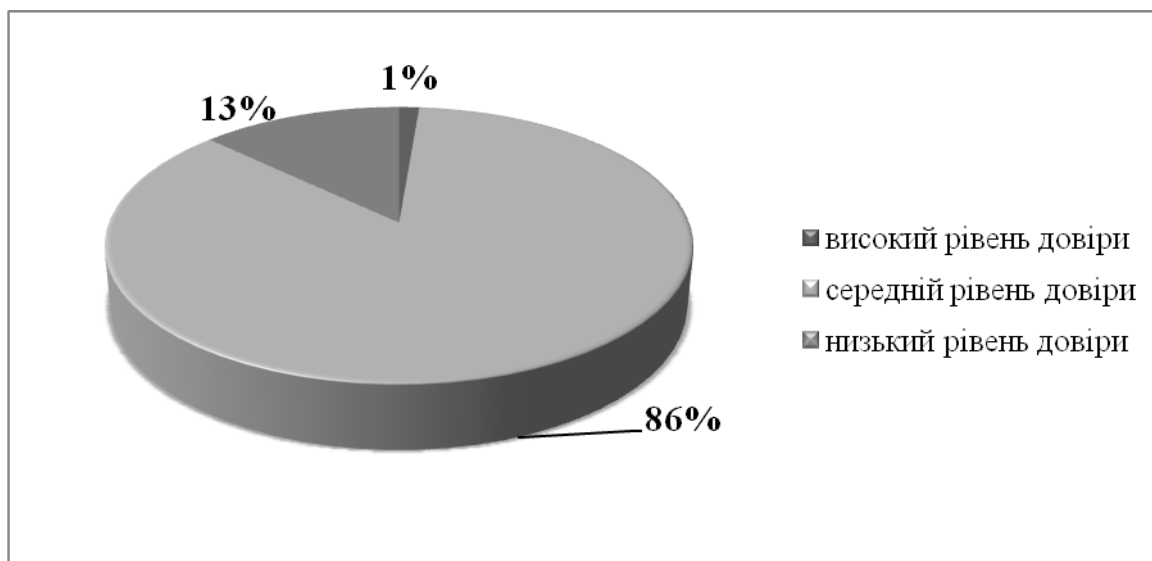

Рис. 1. Показники рівнів довіри до інших людей за результатами обстеження (у %)

Результати дослідження показали, що більшість (86%) виявляють середній рівень довіри до інших людей. Це означає, що в повсякденному житті юнаки та дівчата, з одного боку, прагнуть довіряти людям, а з іншого – роблять це нерішуче, продовжуючи остерігатися, боятися невинуватості власної довірливості. Отримані результати вказують на залежність особистості у прийнятті рішення довіряти чи ні від думки інших людей, постійний пошук підтвердження правильності свого вибору, невпевненість у власних можливостях.

Зокрема, було встановлено, що в гендерному аспекті структури рівнів довіри до інших людей серед дівчат та серед хлопців, які приймали участь в дослідженні, не мають суттєвих відмінностей. Високий рівень досліджуваного показника було виявлено серед 1,4% дівчат, середній – у 87,1% дівчат та у 80% хлопців, а низький рівень - у 11,4 % дівчат та у 20% (див. табл.1).

Таблиця 1

Показники рівнів довіри до інших людей (у%)

Рівень довіри	Кількість студентів		
	Дівчата	Хлопці	Разом
Високий	1,4	0	1,3
Середній	87,1	80,0	86,3
Низький	11,4	20,0	12,4

Рівень емпатії в учасників дослідження встановлювався за допомогою Методики діагностики рівня емпатійних здатностей Бойко (Тест на емпатію Бойко), що призначена для оцінки вміння співпереживати та розуміти думки та почуття іншої людини. Досліджуваним було необхідно оцінити вказані в тестовому матеріалі запитання відповідно до того, чи згодні вони з твердженнями, чи ні. Рівень емпатії визначався як сумарний показник за всіма тенденціями (шкалами), наведеними в діагностичній методиці: раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють емпатії, проникаюча здатність емпатії, ідентифікація в емпатії.

Результати дослідження емпатійних здатностей засвідчили, що переважна більшість респондентів мають низький (71% студентів) та дуже низький (17% студентів) емпатії. Середній рівень емпатії притаманний лише 12% студентів (див. рис.2).

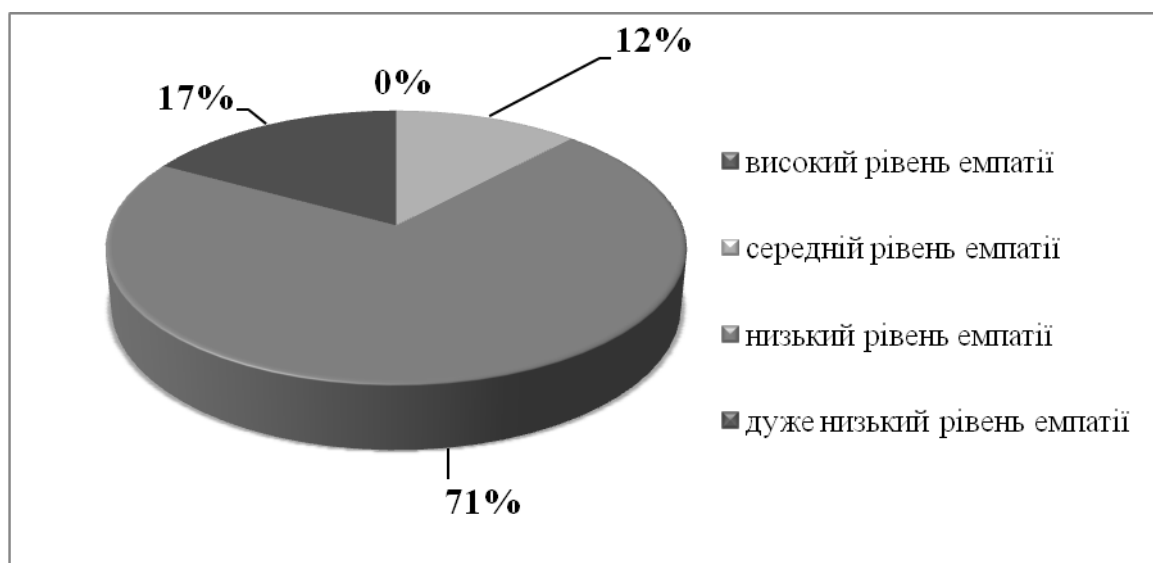

Рис. 2. Показники рівня емпатії в обстежуваній вибірці

Згідно з узагальненими даними рівень когнітивних та емоційних реакцій досліджуваних знаходиться переважно на низькому та дуже низькому рівні. Так, серед дівчат низький рівень емпатії було констатовано в 72,1% (101 особа), дуже низький – в 15,7% (22 особи), а серед хлопців – низький рівень емпатії в 65,0% (13 осіб), дуже низький – в 25,0% (5 осіб). При цьому середній рівень діагностованого показника було встановлено серед 12,1% дівчат (17 осіб), та серед 10,0% хлопців (2 особи) (див. табл.2).

Таблиця 2

Результатами дослідження рівня емпатії в обстежуваній вибірці (у%)

Рівень емпатії	Кількість респондентів		
	Дівчата	Хлопці	Разом
Високий	-	-	-
Середній	12,1	10,0	12
Низький	72,1	65,0	71
Дуже низький	15,7	25,0	17

Отримані дані вказують на те, що в досліджуваних знижений рівень спрямованості уваги, сприйняття та мислення на стан, проблеми іншої людини (раціональний канал емпатії), здатності співпереживати, співчувати іншій людині (емоційний канал емпатії), створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності в спілкуванні, вміння поставити себе на місце іншого, використовувати інтуїтивні відчуття у спілкуванні

(інтуїтивний канал емпатії), а також - підвищений рівень прояву установок, що перешкоджають розвитку емпатії.

Виявлення характеру зв'язку емпатії та довіри у міжособистісних стосунках в період ранньої юності розглядався на матеріалі діагностики рівня довіри за шкалою Розенберга та емпатійних здатностей за методикою Бойко, що стало наступним етапом дослідження, здійснювалося за допомогою кореляційного методу (коефіцієнт кореляції r_{xy} Пірсона) із відображенням коваріації змінних. При цьому виконувалися передумови використання такого коефіцієнту: спостереження були взаємозалежними та мали нормальний закон розподілу.

Статистично значущий позитивний зв'язок між параметрами рівня довіри та рівня емпатії при $r_{xy} = 0,658$, рівні значимості $p < 0,05$ та числі ступенів свободи $df = 150$, що визначався у статистичній програмі SPSS Statistics 23.0, вказує на наявність взаємовпливу цих параметрів – зі зростанням рівня емпатії зростає рівень довіри.

Таким чином, статистично доведено, що рівень емпатії та рівень довіри особистості, які є неодмінними складовими ефективних міжособистісних стосунків юнаків, знаходяться у взаємозв'язку. Адже завдяки особливостям емпатії та довірливого спілкування юнаки можуть оцінювати навколишніх людей, встановлювати певне значення відносин, які набувають протягом певного періоду часу: чим більше особистість вміє співпереживати, ставити себе на місце партнера по міжособистісній взаємодії, тим легше їй буде встановлювати контакти з оточуючими людьми.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Висновки і перспективи подальших розвідок. Результати здійсненого теоретичного аналізу понять довіри та емпатії та виконаного емпіричного дослідження взаємовпливу рівнів довіри та емпатії дозволили зробити висновки про те, що більшість студентів ВСП «Сарненський педагогічний фаховий коледж РДГУ» 1-3 курсів, які приймали участь в експерименті, виявляють середній рівень схильності довіряти більшості людей, дотримуватися обережності при взаємодії з ними, а також мають переважно низький та дуже низький рівень емоційної співучасті в переживаннях інших людей та їх емоційного прийняття. У зв'язку з цим подальшої розробки потребують психологічні засоби впливу на особистість юнаків з метою підвищення рівня емпатії, що призведе в сою чергу до підвищення якості міжособистісних стосунків через підвищення рівня довіри між партнерами в таких стосунках.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ:

- Антоненко, И. В. (2004). *Доверие: социально-психологический феномен*. Москва: Социум.
- Волошина В. В., Лотиш В. М. (2012). Теоретичні аспекти вивчення міжособистісних взаємодій в юнацькому віці. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Вип.12. С. 35-41.
- Журавльова Л. П., Шпак М. М. (2015) Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 3 (25). pp. 85-88.
- Келли Дж. (2000). *Психология личности: Теория личных конструктов*. СПб.: Речь. 2000.
- Лисенко Д. П. (2018) Довіра в предметному полі психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Вип. 40. С. 196-208.
- Мясищев В. Н. (1998). О взаимосвязи общения, отношения и отражения как проблемы общей и социальной психологии. *Тезисы симпозиума: Социально-психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития контактов между людьми*. СПб.: Питер,. С.128.
- Чаплак В. Я. (2018) Проблема емпатії в психології та її важливість у професійному становленні психолога. *Психологічний журнал*. №5. С. 24-39.
- Чуйко Г. В., Чаплак Я. В. (2020) Міжособистісна довіра як передумова партнерських стосунків між людьми. *Психологічний журнал*. №6. С. 29-39.

- Яремчук Н. (2016). Формування довіри у студентів ВНЗ в умовах освітнього середовища. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогіка*. №31. С.19-27.
- Borum, R. (2010). *The science of interpersonal trust*. Mental health, law & policy faculty publications, 574. Retrieved from URL: http://scholarcommons.usf.edu/mhlp_facpub/574
- Castaldo, S. (2007). *Trust in market relationships*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

REFERENCES:

- Antonenko I. V. Doveriye: sotsialno-psikhologicheskiy fenomen[*Trust: a socio-psychological phenomenon*]. M.: Sotsium. 2004. S. 320. [in Russian].
- Voloshina V. V., Lotish V. M. (2012). Theoretical aspects of the study of interpersonal interactions in adolescence. *International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management*. Issue.12. pp. 35-41. [in Ukrainian]
- Zhuravlyova L. P., Shpak M. M. (2015) Empathy as a psychological mechanism for the development of interpersonal emotional intelligence. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 3 (25). pp. 85-88 [in Ukrainian]
- Kelly J. (2000). *Personality psychology: Theory of personal constructs*. SPb : Speech. 2000. 249 p. [in Russian]
- Lysenko D. P. (2018) Trust in the subject field of psychological research. *Problems of modern psychology. Collection of scientific papers of K-PNU named after Ivan Ogienko, Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine*. Issue. 40. pp. 196-208. [in Ukrainian]
- Myasishchev VN (1998). On the relationship of communication, attitudes and reflections as problems of general and social psychology. *Symposium abstracts: Socio-psychological and linguistic characteristics of communication forms and the development of contacts among people*. SPb.: Peter., P.128. [in Russian]
- Chaplak V. Ya. (2018) The problem of empathy in psychology and its importance in the professional development of a psychologist. *Psychological Journal*. №5. pp. 24-39 [in Ukrainian].
- Chuiko G. V., Chaplak J. V. (2020) Interpersonal trust as a prerequisite for partnerships among people. *Psychological Journal*. №6. pp. 29-39[in Ukrainian].
- Yaremchuk N. (2016). Formation of trust in university students in an educational environment. *Bulletin of Lviv University. Pedagogy series*. №31. P.19-27.
- Borum, R. (2010). The science of interpersonal trust. Mental health, law & policy faculty publications, 574. Retrieved from URL: http://scholarcommons.usf.edu/mhlp_facpub/574 [in English]
- Castaldo, S. (2007). Trust in market relationships. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing [in English].

THE PROBLEM OF TRUST AND EMPATHY IN THE CONTEXT OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN LATE ADOLESCENCE

Biletska Olena

PhD student, specialty 053 «Psychology»,
Department of Developmental and Pedagogical Psychology,
Rivne State University of Humanities
<https://orcid.org/0000-0002-9447-4455>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.247>

Abstract. The article is devoted to the problem of trust and empathy in the context of interpersonal relationships in late adolescence, the period of transition to adulthood, which requires clearly defined life goals, responsible choices and actions from an individual. Based on the

theoretical analysis of psychological features of interpersonal interaction of adolescents, it is proved that the level of trust and empathy of the individual are interdependent: the strength of empathy in the emotional sphere of personality affects the level of trust among young boys in communication. It is noted that due to the features of empathy and trusting communication, young boys can evaluate the people around them, establish a certain value of the relationship that they acquire over a period of time. It is discussed that the sensitivity of early adolescence to the establishment and development of interpersonal relationships is due to the intensification of programs to find ways of personal self-realization, restructuring the system of relationships with others and accompanied by displaying such psychological personality traits as tolerance and aggression, fear and desire to trust, the need to have relationships with others and the need for independence. Empathy is noted as the ability to understand and penetrate the world of another person, which is a complex integral phenomenon that includes a set of interrelated elements of cognitive, behavioral and emotional nature, necessary to establish an appropriate level of trust in interpersonal relationships. The results of empirical research are analyzed, which determine the degree of empathy and trust in people, indicate the dependence of the individual to decide whether or not to trust the opinion of others and their own ability to sympathize them and empathize with them. The peculiarity, closeness and direction of mutual influence of levels of trust and levels of empathy are described.

Key words: interpersonal relationships, trust, trusting relationships, empathy.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2021 р.